

ХУЛОСАИ
ШҶҶРОИ ДИССЕРТАТСИОНИИ 6D. КОА-028-И НАЗДИ ДОНИШГОҶИ
ДАВЛАТИИ ОМЎЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ

дар бораи диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои
филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 - Забони тоҷикӣ

Парвандаи аттестатсионии № 17

Қарори Шӯрои диссертатсионӣ аз 7 ноябри соли 2019

Дар бораи ба шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон Саидова Ҷамила Сибгатуллоевна додани дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01-Забони тоҷикӣ.

Диссертатсияи Саидова Ҷамила Сибгатуллоевна “Диалектизмҳо ва хусусиятҳои услубии онҳо дар асарҳои А.Самад” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01-Забони тоҷикӣ аз тарафи Шӯрои диссертатсионии 6D. КОА-028-и назди Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни (ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121) барои ҳимоя пазируфта шудааст.

Диссертант Саидова Ҷамила Сибгатуллоевна, соли таваллудаш 1959, шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, миллаташ тоҷик .

Соли 1980 факултети филологияи тоҷики Донишқадаи педагогии шаҳри Душанбе ба номи Т.Г.Шевченкоро (имрӯз Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айни) аз рӯйи ихтисоси муаллими забон ва адабиёти тоҷик хатм намудааст.

Аз сентябри соли 1980 дар кафедраи забони тоҷикии факултети филологияи тоҷики Донишқадаи мазкур ба ҳайси ассистенти кафедра, аз соли 1994 то инҷониб дар кафедраи забони тоҷикии умумидонишгоҳӣ ба ҳайси муаллими калон фаъолият дорад.

Диссертатсия дар кафедраи назария ва амалияи забоншиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни ба анҷом расидааст.

Роҳбари илмӣ: *Исмоилов Шамсулло* - доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забони тоҷикӣ ва назарияи забоншиносии Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода .

Муқарризони расмӣ:

- **Саидкул Сабзаев** - доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забони тоҷикӣ ва усули таълими забон ва адабиёти тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
- **Саидов Ҷаббор Зубайдович** - номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забони тоҷикии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав
- **Муассисаи тақриздиханда:** Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров”

Дар тақризи муассисаи тақриздиханда - Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров” омадааст, ки унвонҷӯ аз иҷрои вазифаҳои дар назди хеш гузошта баромадааст. Муаллиф аз осори А.Самад маводи фаровонро гирдоварӣ намуда, дар заминаи онҳо мавридҳои қорбурди ин гуна аносир ва нақши онҳоро дар тасвири ҳодисаву воқеот бо зикри мисолҳои мушаххас ба таври равшан нишон додааст. Саидова Ҷамила дар натиҷаи муқоисаи калимаҳои осори А.Самад бо лаҳҷаҳои муносири тоҷикӣ ба хулосае омадааст, ки дастае аз онҳоро наметавон дар луғатномаҳои ғӯишӣ пайдо кард.

Дар ҳар се боби диссертатсия дар радифи вожаҳои лаҳҷавии гузаштаи на он қадар дур дар осори А.Самад калимаҳоеро пайдо кардааст, ки дорои таърихи қухан буда, бо мурури замон зери омилҳои айниву зеҳнӣ аз нигоҳи зоҳир ба таҳаввулоти муайян дучор гардидаанд.

Дар ҷараёни пажӯҳиш унвонҷӯ аз асарҳои олимони ватаниву хориҷӣ, амсоли А.В.Калинин, М.И.Фомина, ОИ.Блинова, В.С. Расторгуева, А.Л.Хромов, М.Эшнӣёзов ва дигарон иқтибоси заруриро зикр намуда, бо онҳо ба баҳс мебарояд ва бурду боҳти андешаҳои эшонро бо овардани далелҳо собит менамояд.

Лозим ба ёдоварист, ки ҷанбаи илмии рисола қавӣ буда, муаллиф дар таълифи рисолаи хеш осори таҳқиқии зиёди муҳаққиқони ватаниву хориҷиро мавриди истифода қарор додааст.

Дар рисолаи Саидова Ҷ. мавриди тақриз дар радифи муҳассаноти фаровон баъзе нуқтаҳои баҳсталаб ба мушоҳида мерасанд, ки ислоҳи минбаъдаи онҳо, ба пиндори инҷониб, боиси болоравии ҳусни рисола хоҳад гардид:

- Дар рақамгузори мундариҷа ва фаслҳои дохили рисола иштибоҳ ба назар мерасад;
- Дар зикри асли баромади бархе аз калимаҳо муаллиф ба ғалат роҳ

додааст;

-Муаллиф диалектизмҳои **торс** (якбора, ногоҳ), **ҳай** (ниҳоят, беҳад), бафурча, ашк (дандони ашк), **ғичим, қарс** (номи рӯймолҳои занона) ва амсоли инҳоро танҳо хоси лаҳчаҳои чанубӣ медонад (с.127, 141, 145, 156). Ёдовар бояд шуд, ки чунин аносири луғавӣ дар дигар лаҳчаҳои тоҷикӣ низ мустаъмаланд.

- Муаллифи рисола муродифи шимолии **хушдоманро** дар лаҳчаҳои чанубӣ **модаршӯй, модарарӯс** ҳисобидоаст (с.72). Бояд гуфт, ки дар лаҳчаҳои шимолӣ муродифи **хушдоман** вожаи **қайно** аст.

- Калимаҳои **мастак** (як навъи тут), **шӯҳак** (навъи гандум) ба диалектизмҳои сифатӣ мансуб медонад, ки ғалат аст (с.125).

-Дар рисола ғалатҳои имлоӣ, китобат ба мушоҳида мерасанд (ниг. С.5,6, 36,39,80,90, 94,102, 171, 175)

Тақризи мусбат буда,чунин хулосабарорӣ дорад:

Диссертатсияи Саидова Ҷамила Сибгатуллоевна дар мавзӯи **“Диалектизмҳо ва хусусиятҳои услубии онҳо дар асарҳои А.Самад”** барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01.-Забони тоҷикӣ таҳқиқоти анҷомёфта маҳсуб гардида, ҷавобгӯ ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аст ва муаллифи он Саидова Ҷамила Сибгатуллоевна сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01.-Забони тоҷикӣ мебошад.

Диссертант 4 мақола ба таърифи расонидааст, ки ҳамаи онҳо дар маҷаллаҳои тақризишавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудааст. Номгӯи корхое, ки мухтавои асосии диссертатсияро инъикос менамоянд, чунин аст:

1. Саидова Ҷ.С. Диалектизмҳои этнографӣ дар асарҳои А.Самад . Силсилаи илмҳои филологӣ. – Душанбе.- 2011 . - № 6 (43). – С. 219-223
2. Саидова Ҷ.С. Вазифаи услубии диалектизмҳо дар асарҳои бадеӣ. Силсилаи илмҳои филологӣ. – Душанбе.- 2012. -№4 (47). – С.64-67.
3. Саидова Ҷ.С.Мафҳуми диалектизм ва хусусиятҳои он. Силсилаи илмҳои филологӣ. – Душанбе.- 2019.- № 1 (78). – С. 110-115
4. Саидова Ҷ.С. Диалектизмҳои иқтибосӣ дар асарҳои А.Самад. Силсилаи илмҳои филологӣ.- Душанбе.- 2019.- № 2 (80). – С. 180-185

Ба автореферати диссертатсия тақризиҳои зерин ворид шудаанд:

Мухторов Зайниддин Мухторович - доктори илмҳои филологӣ, директори Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии

Донишкадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тақриз мусбат буда, дар қатори дастовардҳо дар автореферати диссертатсия камбудихо низ ҷой доранд, ки иброи онҳо, ба андешаи мо, ба манфиати кор мебошад:

1. Ба муаллифи рисола муяссар гаштааст, ки аз осори А.Самад маводи бисёре гирдоварӣ намояд, вале дар матни автореферат на ҳамеша шарҳи лингвистии мувофиқ оварда шудааст;

2. Муаллиф ҳангоми мураббаъ намудани феҳристи адабиёти истифодагардида дар зикри осори таҳқиқии истифодашуда ба баъзе иштибоҳ роҳ додааст;

3. Дар саҳифаҳои автореферат баъзе ғалатҳои имлоӣ (5,7,11,13,17,20) ва услубӣ (4,8,12,15,18) ба назар расид.

Табаров Хайрулло Назарович - номзади илмҳои филологӣ, дотсент, мудир кафедраи забони тоҷикии Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон. Тақриз мусбат нигошта, дар он қайд мекунад, ки банду басти автореферати рисола мазмун ва мантиқи таҳқиқоти мазкур инъикос мекунад, вале дар автореферати диссертатсия дар баробари муваффақиятҳои зиёд баъзе камбудию норасоӣҳо низ роҳ ёфтаанд, ки зикри онҳо барои такмили минбаъдаи диссертатсия хеле муфиданд:

1. Ба назари мо, зимни таҳқиқи масъалаҳои назариявии рисолаи мазкур аз таҳқиқоти олимони хориҷӣ бештар маълумот дода шудааст, ҳол он ки дар шевашиносӣ ва лаҳҷашиносии тоҷик низ дар ин ҷода дастовардҳои назаррас мавҷуданд;

2. Дар автореферат ғалатҳои услубӣ (“маданияти сухан” – с.3,8 ба ҷойи “хусни баён”, “мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ” – с.7 ба ҷойи “мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ”), “манбаи ғаноманд” ба ҷойи “манбаи пурғановат, ғалатҳои техникӣ дар дохили қавсҳои мураббаъ ва имлоӣ (с.7,8,20).

Гулзода Наврӯз – номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи “Лингвистика”-и Филиали ДДМ ба номи М.В. Ломоносов дар ш.Душанбе. Тақриз мусбат буда, дар баробари муваффақиятҳои фишурдаи диссертатсия аз баъзе ғалатҳои имлоӣ ҳолӣ нест, вале онҳо арзиши корро паст намекунанл ва ислоҳшавандаанд.

Калонова М.Ҷ. номзади илми филология, омӯзгори кафедраи забони тоҷикии ДДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино ба фишурда тақризи мусбат дода қайд менамояд, ки дар автореферат баъзе норасоӣҳои техникӣ ва иштибоҳоти услубӣ ба назар мерасанд, вале онҳо дар маҷмӯъ арзиши баланди рисоларо коста намесозанд.

Муқарризони расмӣ дар баробари муайян кардани баъзе нуқсонҳои автореферати диссертатсия (тоҷикӣ ва русӣ) муҳиммияти ҷанбаҳои назариявӣ амалӣ, навоарӣ ва дастовардҳои шоёни муаллифи диссертатсияро низ таъкид кардаанд.

Интихоби муқарризони расмӣ ва муассисаи пешбар бо он асоснок мегардад, ки онҳо мутахассисони варзида дар соҳаи таърихи забон, забоншиносии тоҷик, шевашиносӣ буда, дар ин самт асару мақолаҳои зиёде таълиф карданд, ки мазмун ва муҳтавои онҳо ба мавзӯи диссертатсияи мазкур наздикӣ дорад.

Шӯрои диссертатсионӣ таъкид менамояд, ки унвончӯ дар асоси маводи зарурӣ ва фаровон диалектизмҳо ва хусусиятҳои услубии асарҳои А.Самадро ба таври дақиқ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст.

Аҳамияти илмӣ таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки:

- омӯзиши вижагиҳои услубиву лексикӣ осори А.Самад зимни баррасӣ намудани қабатҳои гуногуни семантикӣ таркиби луғавӣ забони тоҷикӣ, хусусан омилҳои таҳаввулотӣ меъёрҳои шоҳаи адабии он, дар муддати қариб 50 сол - аз ибтидои солҳои 70 - и асри ХХ то имрӯз ба аҳли таҳассус кумак хоҳад расонд;

- натиҷагирӣ аз ин мавзӯ дар бобати аниқ намудани вижагиҳои услубӣ на танҳо насри А.Самад, балки насри се даҳсолаи охири асри ХХ ва даҳсолаи аввали асри ХХI - и нависандагони тоҷик дар маҷмӯъ мусоидат мекунад. Зеро дар ин давра мақоми насри ин адиби нодирагӯ дар адабиёти тоҷик пояи хеле мустаҳкам пайдо намуд ва асарҳои ӯ аз лиҳози мавзӯ, мундариҷа, шеваи нигориш, фасоҳату балоғат, васоити тасвир шухратёр гардиданд;

- таҳқиқи забону услуби осори А.Самад зимни муайян сохтани маҳорати нависандагии ӯ вобаста ба коргириаш аз унсурҳои лаҳҷавӣ дар мавриди тасвири ҳодисоти тасвиршаванда, офаридани образҳо, фардӣ намудани нутқи персонажҳо ва мавқеи ӯ ҳамчун адиб дар адабиёт ба муҳаққиқон ёрӣ мерасонад;

- дар бобати таҳқиқи масоили марбут ба таърихи забони тоҷикӣ, гурӯҳбандии мавзӯии вожаҳо, роҳҳои аз худ гардидани иқтибосҳо дар забони меъёрӣ, ҷой ва мавқеи диалектизмҳо, калимаҳои омиёна, ҳадди истифодаи онҳо дар адабиёти бадеӣ, хусусиятҳои услубӣ зоҳир намудани ин навъи воҳидҳои луғавӣ зимни фардӣ кардани нутқи персонажҳо ва сухани тасвирии муаллиф баррасии ин мавзӯ ба забоншиносон кумак мекунад;

- аҳли таҳқиқ ҳангоми қиёсу муқобилаи забон ва услуби ҳамсафони А.Самад, адибони пешину баъдии ӯ, нишон додани умумияту тафовут дар шеваи баёни онҳо, маҳорати эшон дар калимасозӣ, ибораорой, ҷумланигорӣ, ҷустану дар ҷойи худ ба қор андохтани диалектизмҳо, фразеологизмҳо, калимаҳои омиёна ва дар ин замина муайян сохтани сабки фардии ҳар яки он метавонанд аз маводи назарии рисола истифода ба амал оранд;

- тасниф намудани диалектизмҳо ба гурӯҳҳо, ба қайд гирифтани хатти густариши онҳо дар дохили ин ё он лаҳча, муайян кардани зарурат ва мавриди қорбасти онҳо дар услуби бадеӣ, исбот сохтани маънӣ ва тобишҳои маъноӣ дар калимаҳои адабӣ - бадеӣ, архаистиву таърихӣ дар асоси эҷодиёти ин нависандаи шинохта барои ҷамъбасти илмии тамоми ин мавзӯҳо дар забоншиносии тоҷик чун манбаи муттақо хизмат карда метавонад;

- чун дар забоншиносии тоҷик оид ба диалектизмҳо дар асарҳои бадеӣ асару мақолаҳои алоҳида хеле кам ба таъъ расидаанд, ҳулосаҳои илмии рисолаи мо оид ба ин навъи воҳидҳои нутқ дар эҷодиёти А.Самад, ки метавонанд ҳамчун воситаи муқоиса аз ҷониби олимони мавриди истифода қарор гиранд, аҳамияти боз ҳам зиёди илмӣ пайдо мекунад.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он зоҳир мешавад, ки :

- натиҷаҳои тадқиқот дар мавриди пажӯҳиши масоили марбут ба услубшиносӣ, маданияти суҳан, фасоҳати қалом, ки ин соҳаҳои забоншиносӣ ноқиҷоя омӯхта шудаанд, метавонанд истифода шаванд;

- диалектизмҳо манбаъҳои зухуроту тақомулоти доранд ва зимни тақозои услуби ниғориши адибон дар асарҳои бадеӣ ба қор мераванд. Маводе, ки оид ба ин мавзӯ аз асарҳои А.Самад ба даст даровардем, хеле фаровон буда, барои нишон додани ҳамин манбаъҳо ва ҷою зарурати истифодаи диалектизмҳо дар эҷодиёти аҳли адаб ба забоншиносон кумак мерасонад;

- дар мавриди мурағтаб сохтани барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ аз услубшиносӣ, маданияти суҳан, лаҳҷашиносӣ барои мактабҳои олий ва таҳсилоти ҳамагонӣ мурағтибону муаллифон метавонанд аз маводи рисола истифода кунанд;

- маводи таҳқиқот ҳангоми тадриси фанни луғатшиносии забони тоҷикӣ, курсҳои махсус аз фанҳои маданияти нутқ, услубшиносӣ, лаҳҷашиносӣ (таърихиву муосир), таърихи забони тоҷикӣ, грамматикаи таърихӣ дар донишгоҳҳои олий ба муаллимони ёрӣ мерасонад;

устодони мактабҳои олий дар мавриди омода сохтани курс-конспект аз бахшҳои лексикология, фразеология, услубшиносӣ, луғатшиносӣ

барои факултетҳои филологияи тоҷик имкон доранд, ки аз натиҷаҳои рисола баҳрабардорӣ намоянд;

- дар сохтани луғатҳои диалектологӣ, истилоҳӣ, тафсири ва дузабона маводи диссертатсия ба кор меравад;

- дар роҳи барҳам задани диалектизмҳои нодаркор аз нутқи муҳассилини мактаб ва донишгоҳҳо устодон маводи таҳқиқотро ба сифати манбаи муқоиса истифода карда метавонанд;

- имкон дорад, ки адибон дар фаъолияти эҷодии худ зимни фардӣ кардани нутқи персонажҳо ва ба тасвир гирифтани ҳаёти мардуми деҳот аз маводи рисола истифода кунанд.

Усули таҳқиқ. Дар таҳқиқи мавзӯ асосан ба методи услубиёти забоншиносӣ (лингвистӣ) таъя намуда, диалектизмҳои асарҳои адибро аз нигоҳи фонетикиву грамматикӣ, вазифаҳои услубию тобишҳои маъноӣ мавриди баррасӣ қарор дода, инчунин аз методҳои лексикӣ-семантикӣ ва муқоисавии таҳқиқ низ истифода намудем. Зеро методи лексикӣ-семантикии таҳқиқ имкон фароҳам меорад, ки мавқеи диалектизмҳо ва нозуктарин тобишҳои маъноӣ услубии онҳо дар матн муайян карда шаванд. Тавассути методи муқоиса бошад, ҳам хусусиятҳои лексикии диалектизмҳо ва ҳам услуби фардии нависанда дар бобати истифодаи онҳо пурра баррасӣ мегардад.

Чаласаи Шӯрои диссертатсионии 6D. КОА-028-и назди Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни рӯзи 7 ноябри соли 2019 дар бораи ба Саидова Чамила Сибгатуллоевна додани дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.01 - Забони тоҷикӣ қарор қабул кард.

Ҳангоми гузаронидани овоздиҳии пинҳонӣ дар Шӯрои диссертатсионӣ аз шумораи умумии 25 нафар аъзои Шӯрои диссертатсионӣ, 21 нафар иштирок дошт, ки аз ин 7 нафар аз рӯи ихтисоси 10.02.01 – забони тоҷикӣ мебошанд, дар чаласа иштирок доштанд. Натиҷаи овоздиҳӣ: «тарафдор» 21 нафар, «зид» - нест, «барғаҳои безътибор» - нест.

Баромади Саидова Чамила Сибгатуллоевна дар мавзӯи “Диалектизмҳо ва хусусиятҳои услубии онҳо дар асарҳои А.Самад” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.01 - Забони тоҷикӣ, тақризи муассисаи пешбар, баромади муқарризони расмӣ, доктори илмҳои филологӣ, профессор **Саидқул Сабзаев**, номзади илмҳои филологӣ, дотсент **Саидов Ҷаббор Зубайдович** ва тақризҳо ба авторефератро шунида, муҳокима карда, Шӯрои диссертатсионӣ дар асоси натиҷаҳои овоздиҳии пинҳонӣ, хулосаи қабулкардаи худ оид ба диссертатсия дар бораи асолат, арзиш, навоарӣ ва натиҷаҳои бадастовардаи диссертант

қарор қабул мекунад:

1. Диссертатсияи Саидова Чамила Сибгатуллоевна дар мавзӯи «Диалектизмҳо ва хусусиятҳои услубии онҳо дар асарҳои А.Самад» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 - Забони тоҷикӣ ба талаботи банди 2 ва зербандҳои 10 ва 11 «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ (дотсент, профессор)»-и Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми октябри соли 2016, №505 тасдиқ шудааст, комилан мувофиқат мекунад.

2. Мақолаҳои илмӣ чопкардаи унвонҷӯ мазмуну мундариҷаи диссертатсияро пурра инъикос менамоянд.

3. Ба Саидова Чамила Сибгатуллоевна дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ дода шавад.

4. Аз Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон хоҳиш карда мешавад, ки ба Саидова Чамила Сибгатуллоевна дипломи дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 - Забони тоҷикиро диҳад.

**Раиси Шӯрои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои филологӣ, профессор**

Чаматов С.С.

**Котиби илмӣ Шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои филологӣ, дотсент**

Мирзоалиева А.Ш.

7 ноябри соли 2019.